

NØK- kongress, Loen 25-28 juli 2004

Torbjørn R. Skjerve:

EN GLOBALISERT VERDEN SETT I LYS AV MATVAREFORSYNING OG MATVAREMARKEDET

”TANKER OM FOTOSYNTSESE – FRIHANDEL OG, MATVAREFORSYNING ”

NOEN INNLEDENDE REFLEKSJONER

Da Gatt (General Agreement on Trade and Tariffs) avtalen ble undertegnet i 1950, var det USA som fikk igjennom unntak for landbruk i avtalen gjennom en såkalt "waiver" (artikkel XI).

Da den 8. forhandlingsrunde startet i 1984 var det igjen USA som brakte landbruket og hele denne enorme kompleksitet dette representerer inn på nytt. USA fikk følge av andre land med store eksportinteresser, samordnet i den såkalte Cairns gruppen. Den realpolitiske bakgrunn var press på USAs korneksport fra subsidiert eksport hovedsakelig fra EU. Dette skjedde etter sterkt påtrykk av store industri og handels- konglomerater som dominerer kornhandelen i verden.

EU hadde i betydelig grad finansiert eksport subsidiene gjennom importavgifter, som var en logiske og effektiv finansieringskilde så lenge en var i en netto importsituasjon.

I tid faller denne endring i USAs forhandlingsstrategi sammen med en nyorientering av økonomisk politikk. Stikkordene er økt konkurranse i friere markeder som hovedmekanismer for økt tempo i omstilling og effektivisering av økonomien. Personifisert bl.a. med Friedman som fikk Nobelprisen i økonomi, med hovedvekt på hans arbeider med pengepolitikk. Andre fremtredende økonomer var bl.a. Hajeck og Stiegliz som utviklet nye teorier med bruk av konkurranse som virkemiddel effektivisering og nedbygging innenfor offentlig sektor, som hadde vokst raskt i 70 årene.

Med 2004 som ståsted for et raskt tilbakeblikk representerte dette en revitalisering av liberalistisk teori og ideologi. Endringene i England under ledelse av Margareth Thatcher, etableringen av verdens handelsorganisasjon(WTO) med basis i GATT avtalen er illustrasjoner på denne epoken.

I en så sammensatt problemstilling som utvikling av verdenshandelen generelt, og for matvarer spesielt, er det selvsagt for enkelt å bruke mektige familieselskapers økonomiske interesser som eneste forklaring. Men når slike interesser spiller sammen med sterkt organiserte nasjonale(føderale) interesser som USAs landbruk utgjør, blir dette en avgjørende faktor for videre utvikling.

På den annen side har handel mellom nasjoner vært, og vil i stigende grad være en vesentlig faktor for økonomisk vekst og stabilisering av relasjoner mellom nasjoner. Det er både solid teori og empiri bak en slik konstatering. Det er heller ikke min hensikt å bestride dette.

Det må likevel konkluderes med at sett over lengre tid har utviklingen gått i retning fra mange konkurrerende selskaper innenfor de fleste av de store globale industri og handelssektorene, til få og svært dominerende. Betraktet med en læreboks definisjoner er i dag verdenshandelen i stor grad preget av oligopoler. I de samme lærebøker står det også at dette er svært uheldig fordi det leder til prissamarbeid og redusert konkurranse til skade for forbrukeren og med betydelige samfunnsøkonomiske effektivitetstap.

Sett fra en statsvitenskapelig synsvinkel så representerer konsentrasjon av så store økonomiske ressurser og makt utenfor de demokratiske institusjoner, og på tvers av mange nasjoner en grunnleggende demokratisk utfordring.

Summen av de konsekvenser som knytter seg til disse grunnleggende endringer i verdenssamfunnet har da også manifestert seg i ulike former for kritiske antiglobaliseringsbevegelser. Etter min mening er da også konsekvensene så store og endringene som skjer så raske at det er viktig at det utvikles folkelig godt forankrede korrigerende mekanismer.

På samme tid som jeg vil raskt tilføye at en verden hvor mennesker fra ulike kulturer kan møtes og gjensidig oppleve hverandre er både kimen til stor personlig vekst, og åpner for økt forståelse av egen kultur og identitet. I de lange historiske perspektiver er dette det egentlige grunnlag for varig fred.

EN GLOBALISERT VERDEN

Bak uttrykket en globalisert verden, er det et derfor et mange forhold som utgjør en kompleksitet som det vel strengt tatt er svært få som kan gjøre krav på å beherske. Det nye er imidlertid at det nok er mulig om en har ressurser nok til å kunne skaffe en god oversikt over de ulike forhold som inngår i et slikt uttrykk.

En globalisert verden er vel først og fremst et resultat av en kommunikasjonmessig revolusjon i vid forstand, fra avanserte fysiske logistikksystemer som gjør det mulig å transportere varer over hele verden, til informasjonsutveksling og salg av tjenester over digitale distribusjonssystemer. Igjen er det teknologiske nyvinninger som utløser gjennomgripende forandringer økonomisk, sosialt og kulturelt, som griper direkte inn i hverdagen til folk flest.

Ikke minst vil en næring som landbruket, hvor produksjon og levesett for langt på vei for det fleste bønder i verden er knyttet til å utnytte ikke mobile ressurser, er det store utfordringer knyttet til denne utviklingen.

I møte mellom verdensomfattende økonomiske konglomerater fremstår den enkelte bonde som svært liten. Ordet selveiende og selvstendig som har hatt stor symbolkraft i bondebevegelsene møter store real- politiske utfordringer.

I utviklingslandene i form av muligheten til å la utviklingen av landbruket inngå i de ulike utviklingstrinn som alle dagens industriland har gått igjennom, og hvor graden av beskyttelse og regulering av landbruket har vært kontrollert ut fra rene nasjonale hensyn til velstands- utviklingen i det enkelte land.

I de industrialiserte land er nok dypere sett den største utfordring å kunne utnytte alle forskningsresultater til relevant og tilgjengelig kunnskap for den enkelte bonde. Å ha

økonomiske ressurser til dette på samme tid å møte en stadig sterkere internasjonal konkurranse, vil kreve noe så sjeldent som sterke kollektive idealer kombinert med avanserte økonomiske strukturer. Samtidig som forestillingen om hva et familielandbruk skal være i framtiden presses hardt av en rask framvekst av ulike former for selskapsdannelser i landbrukets primærproduksjon.

Det går altså ikke å nekte for at dette må bli en krevende øvelse for nordisk landbruk – også i lys av de sosiale og kulturelle endringer generelt i samfunnet som skal fine sin tilpasning for kommende generasjoner av bønder.

Det vil vel i forbifarten være riktig å kommentere at når vi i samles i nordisk sammenheng, slik vi nå gjør disse dager i Loen, så inneholder forsamlingen store ulikheter når det gjelder både naturgitte og kulturell bakgrunn for å drive det landbruk som utgjør det interessemessig felleskap i NØK.

Summen av de markedsmessige, industrielle, sosiale og kulturelle endringer som nå pågår hver dag i nordisk landbruk er nok så stor at vi over tid vil se endringer som jeg i mange tidligere foredrag har beskrevet som det ”tredje hamskifte.”

Utgangspunktet for dette uttrykket er den norske forfatteren Inge Krokans beskrivelse av overgangen fra naturalhusholdning til handelsjordbruk. Hvis det var det første hamskifte så er det vel dekning for å si at det varte fram til ca. 1930. Denne perioden falt også sammen med en ustrakt oppfatning av frihandel og fri konkurranse som dominerende tenkning innenfor økonomisk politikk. Med den store økonomiske depresjonen mot slutten av 20 tallet ble det et skifte i økonomisk tenkning og politikk. Sentralt i denne utviklingen var London School of Economics og professor John Maynard Keynes teorier om det offentliges rolle i økonomisk politikk. En viktig del av dette var samhandling med næringsliv og organisasjoner.

Dette førte til en omlegging av politikken i de industrialiserte land, hvor konkurranse regulerende tiltak til fordel for små næringsdrivende, regulering av markedene og importbeskyttelse ble sentrale stikkord for landbrukspolitiske regimer. En kan tidfeste dette i Norge til ca. 1930, og faller i tid sammen med at sosialdemokratene fikk en dominerende stilling.

Denne modellen med et omfattende samarbeid mellom myndigheter, organisasjoner og bedrifter, også kalt det korporative system, fikk særlig stor utbredelse innen landbruket i Norge, men og i de fleste industriland, og har vært bærebjelken for organiseringen og utviklingen av landbruket og landbrukets økonomiske organisasjoner. Mindre kjent er kanskje at i USA ga Kongressen gjennom Capper Volstead Act allerede i 1921 yrkesutøverne i landbruket unntak fra konkurranselovene (Sherman Acts 1870) ved å tillate markedsdeling og prissamarbeid gjennom kooperative organisasjoner. Dette var begrunnet ut fra at i matvaremarkedet vil mange små og uavhengige råvareprodusenter komme i en umulig forhandlingssituasjon om sine betingelser i forhold store og koordinerte kjøperinteresser. Dette ble det legale grunnlaget for den avgjørende og omfattende utbygging av bonde- eide organisasjoner i de fleste industrialiserte land, og etter hvert i flere utviklingsland. Det vil derfor være god dekning for å beskrive perioden fra 1920/1930 til 1995 som det ”2. hamskifte”.

I slutten av denne epoken ble landbruket igjen tatt inn i forhandlingen om en økt liberalisering av verdenshandelen. Resultatet av Uruguay runden bl.a. med omlegging av det kvantitative norske importvernet fra 1934, til et tollbasert importvern illustrerer skifte i økonomisk tenkning og politikk som i betydelig grad på et overordnet nivå minner om det som var rammen ved inngangen til det forrige århundre.

Sammen med de øvrige samfunnsendringer som er omtalt innledningsvis, er det altså at jeg velger å karakterisere summen av disse endringene som det ”3. hamskifte” for landbruket i de historisk sett europeiske agrar samfunn.

ET KORT LANDBRUKSPOLITISK TILBAKEBLIKK

En skal ikke ha levd lenge i våre dager å oppleve sin egen livserfaring som et stykke historie av betydelig varighet. Da jeg sist søndag sammen med tidligere leder i Norges Bondelag besøkte et lokalt landbruks- museum møtte vi et gjensyn med den første traktor som kom til Skjerve i 1949 tilfeldigvis det år da jeg selv ble fødd som 8. generasjon på gården. Traktoren en bensindrevet Ponny Massey Harris hadde 19 HK og var uten hydraulisk løft. Sett i forhold til den 55 år nyere John Deere 90 HK, med frontlesser, aircondition, sikkerhetsbelte og plass til 2 i førerhytten full av elektroniske hjelpemidler - i tid å være flere hundre år.

En slik nylig nostalgisk opplevelse vekker opp minnet om da mitt første møte med de etter sigende landbrukspolitiske mysterier fant sted, da jeg som elevlagsformann ved Mære landbruksskole hilste og takket fra elevene på avslutningsfesten våren 1969, for god og gammeldags undervisning i trivelige omgivelser. Skjønt gammeldags kan en ikke si at vi alle var i tenkemåte. Jeg hadde levert driftplanoppgave for heimgården Skjerve med dyrking av 50 dekar til totalt 225 dekar, som ramme for ” et intensivt opplegg med melkeproduksjon på 50 årskyr og fremføring av alle oksekalver til mellomkalv”. Jeg siterer videre fra begrunnelsen for valg av oppgave:” *å vurdere forrenting av innsatt kapital i et intensivt opplegg for melkeproduksjon*”.

Når jeg ser tilbake - så vil jeg med jeg med få avvik som jeg kommer nærmere tilbake til, konstatere at dagens debatt og teorier om landbruk og matforsyning inneholder de samme elementer enten de fremføres nå av WTO sjefer eller andre mer eller mindre tilfeldige deltakere på denne liberalistiske frihandelsbane når det gjelder markedet for jordbruksvarer.

Jeg har nå sluttet å forbause meg over at avgjørende og langsiktig grunnleggende forhold om verdens matvareforsyning synes å ha hatt dårlige vekstvilkår i denne debatten.

3

Derfor etter nå å ha trent i 35 år, og tross alt etter å ha blitt spurt av Ola Robøl, velger jeg å prøve på en ny arena er det ikke i troen på å starte en ny vekkelse. Men å forsøke å dele noen refleksjoner og forsøke å etablere noen sammenhenger som det kan bygges forståelse og politikk på.

Det har vært interessant å konstatere at en del av disse forhold igjen nå trekkes fram som nødvendig forståelsesrammer for å komme fram til avtaler i WTO.

Å KOMBINERE FOTOSYNTESENS FUNDAMENTALE BETYDNING SETT I FORHOLD TIL KONSEKVENSENE AV EN FRI KONKURRANSE PÅ MATVAREMARKEDET.

”LYSARK NR.1”

Dette tilsynelatende matematiske uttrykk er ikke et forsøk på å beskrive en produktfunksjon i sosialøkonomien, men rett å slett den kjemiske ligningen for fotosyntesen. Denne

grunnleggende aktivitet som utspenners seg i grønne planters klorofyllkorn er altså hovedgrunnlaget for livet på jorda, faktisk også menneskenes. I så måte burde dette utvilsomt vært det mest kjente begrep på ulike typer av læresteder som befatter seg med grunnleggende sammenhenger i samfunnet, og det vil vel de fleste mene at de driver med. Ved hjelp av energi fra sollyset, karbon dioksyd i lufta og vann bygger fotosyntesen opp energi i form av sukker som dermed gjør livsnødvendig energi tilgjengelig for det biologiske mangfold som etter hvert mange har skjønnet at det er viktig å verne om. Den har sågar en gang for ganske lenge siden dannet det biologiske grunnlaget for bruk av oljepenger i dages Norge.

Med adresse til dagens debatt om verdiskaping og forbruk burde øko- filosofens betraktning være til ettertanke for alle og enhver.

”Fotosyntesen er den eneste form for verdiskaping, alt det øvrige er forbruk”

Et grunnleggende trekk ved matvaremarkedet blir derfor at primær- produksjonen (produksjonen av planteprodukter som korn, gras, grønnsaker) er helt avhengig av tilgjengelige arealer med tilstrekkelig vannforsyning. Mens vannet kan transporteres og i og for seg kan betraktes som en mobil innsatsfaktor, er arealene ikke mobile. Når jordbruksarealer i vid forstand tas ut av bruk forsvinner den tilhørende fotosyntesen i form av korn, poteter, gras eller andre former for plantenæring som kan brukes direkte til konsum, eller danner grunnlaget for animalske produksjoner. Planteproduktene blir mobile produksjonsressurser først i det øyeblikk de er innhøstet fra jorda der de vokser.

Et helt logisk spørsmål i forhold til matvareberedskap og et langsiktig markedspolitikk blir om det er tilstrekkelig med jordbruksarealer i verden.

HAR VI AREALER NOK?

Siden Malthus først reiste denne problemstillingen, har tilstrømmingen av såkalte dommedagsprofeter som Borgstrøm på slutten av 60 tallet og flere fortjenestefullt reist problemstillingen. Den vedvarende sterke produktivitetutviklingen i landbruket og i fiskeriene har imidlertid over tid vist seg å kunne holde tritt med den økende befolkning i verden, slik mange i de vestlige land liker å fremstille problemstillingen. Derfor er både behovet for å holde dette spørsmålet fremme alltid blitt betvilt og henført under overskriften dommedagsprofetier.

World Watch sine etter hvert anerkjente årlige rapporter om jordens tilstand peker på økt avhengighet av vatning, redusert avkastning av arealene, tap av arealer gjennom erosjon og nedbygging, redusert kornproduksjon pr. innbygger og marginale lagre av korn som de siste 30 år stort sett har ligget på 60 til 90 dagers forbruk. Utsiktene for 2004 og prognosene for 2005 viser nå at det produseres mindre korn enn det forbrukes. Kornlagrene er nede på 40 dagers forbruk igjen. Mest alarmerende for situasjonen er nok at Kina som i løpet av 25 år bygget opp store kornlagre opp til 300 mill. tonn nå har redusert de til 100 mill. tonn.

Setter en dette sammen med en velvillig fortolkning av at 30 000 dør hver dag av mangel på mat eller feilernæring som følge av manglende fordeling, så vil det i et noe lengre perspektiv ikke være særlig tvilsomt å hevde at det burde være åpenbart at en hadde samme omtanke for å beskytte og ta vare på de produktive arealer som å verne om det biologiske mangfold som er en konsekvens av fotosyntesen.

I det perspektivet blir også problematikken omkring urskogen som en fotosyntetisk urkraft og en unik base for biologisk mangfold også en ytterligere begrensning på mulighetene til å utvide jordbruksarealene i verden.

En tilføyelse av en mer tidsmessig riktig karakter er at en ikke urimelig antakelse om at kineserne og andre land får økt velstand ved å ta del globaliserte handelsregimer. Skulle de nærme seg en vestlig adferd knyttet til økt velstand som bruk av kjøtt for eksempel på fast-food restauranter av typen Mac Donald, ta et glass øl, eller spise et egg ville det på kort tid bruke opp alle kornlagre, og enda kreve vesentlig større arealer og / eller måtte øke arealproduktiviteten.

Det ligger etter manges mening uante reserve i et lenge vanskjøttet øst-europeisk landbruk. Men i forhold til en forbruksøkning i Kina og andre folkerike land som vel med svært legitim rett må kunne ha behov for noe mer mat, så vil nok adjektivet om de uante muligheter fort måtte byttes ut med nødvendige eller sågar knappe.

Jeg vil derfor meget sterkt hevde at det derfor vil måtte være et overordnet hensyn i innretning av mål og virkemidler for framtidig politikk når det gjelder matproduksjon og matforsyning at de produktive jordbruksarealene må holdes i løpende i hevd.

At summen av den innsats som blir gjort på dette området ligger innenfor et sikkerhetsnivå" på 60 til 90 dagers forbruk for korn, som er basisvaren for matforsyningen i verden, er nok å betrakte som en margin som ikke praktiseres og aksepteres for andre livsviktige funksjoner i vårt samfunn. Det hører selvsagt med i en slik betraktning å legge til at de største reservene befinner seg på hovedsakelig på "levende lagre".

Et neste nødvendig skritt i å se nærmere på arealproblematikken er å betrakte den, også i forhold til andre grunnleggende sammenhenger i forhold til handel og sikkerhetspolitiske problemstillinger.

MATPRODUSERENDE AREALER OG KORNPDUKSJON

Dette lysarket gir en oversikt over matproduserende arealer og kornproduksjon i verden og i en del uvalgte land.

"LYSARK" NR.2.

Noen raske konstateringer:

1. Husdyrhold og animalsk kosthold er avgjørende for matforsyning i verden, og store miljøutfordringer i U-land.

Selv om avlingsnivået er svært forskjellig på de arealer som inngår i denne tabellen, så utgjør altså naturlig eng og naturlige beiter en helt avgjørende faktor i verdens matforsyning. Store deler av disse arealene er også, slik Bruntland kommisjonen påpeker, sterkt knyttet til livsformer som er demmer opp for den allerede alt for store tilstrømmingen til store byer i fattige land. Både for verdens matvareforsyning og å kunne demme opp for de enorme miljøproblemer som vokser frem i de store by- konsentrasjonene i fattige land, er derfor husdyrproduksjonen i verden av avgjørende betydning.

En dreining mot et mer vegetabilsk kosthold vil gi større utnytting av den del av den dyrka jorda som kan nytte kornarealene, men som tabellen viser er arealene med dyrka jord pr. innbygger under halvparten av naturlig eng og beiter.

2. EN OMFATTENDE HANDEL MED LANDBRUKSVARER ER NØDVENDIG FORUTSETNING FOR Å LØSE FRAMTIDIG MATFORSYNING.

Ut fra den skjeve arealfordeling målt som areal pr. innbygger er det enkelt å fastslå at det er nødvendig med en omfattende handel med varer. For langt de fleste land og matvareprodukter vil den overveiende del av landbruksproduksjonen bli omsatt på de nasjonale markedene. Den andel av jordbruk produksjonen som krysser landegrensene er og vil i overskuelig framtid være en begrenset del av den totale produksjon. Høyest eksportandel på verdensbasis har i dag korn som er på nivå med 10 %. Verdenshandelen for jordbruksvarer blir derfor en dårlig målestokk for å beskrive størrelsen på næringer i verden. Bruker en omsetningsverdier som målestokk vil finansielle transaksjoner som foregår til alle døgnets tider være i en særklasse. Utover dette vil landbruksnæringen med tilhørende verdikjede fram til forbrukerne også i all framtid være en av verdens aller største næringer.

Ser en på arealfordelingen så viser den også at økt behov for mat, og særlig korn som er basisvaren, vil øke betydningen av handel og gjøre avhengigheten av land med store arealoverskudd som USA, Canada, New Zealand, Australia, Argentina og tidligere USSR. Alternativet til økt handel blir at disse landene tillater omfattende innvandring.

Ut fra det grunnleggende resonnement om overordnet arealhensyn i et lengre perspektiv, blir det et like rimelig å sikre forutsigbare rammevilkår for matprodusenter som skal eksportere "fotosyntesen" fra sine arealer som det er i land der hovedformålet er innenlandsk marked. Det er vanskelig å se for seg at det kan skje uten internasjonale forhandlings – mekanismersom WTO.

I dette perspektivet er det naturlig å kommentere mekanismer som fri konkurranse og frihandel som grunnlag for slike forhandlinger

3. Fri konkurranse og fri handel vil være uforenlig med sentrale langsiktige hensyn både innenfor matforsyning og sikkerhetspolitikk.

Spørsmålet om fri konkurranse og fri handel i den teoretiske forstand kan kanskje betraktes som av mer akademisk interesse, sett i forhold til den virkelige verden. Likevel spiller disse begrepene så sentral rolle i internasjonale forhandlinger, og i den offentlige debatt at det er nødvendig å resonere omkring noen sannsynlige konsekvenser.

Lar en de konkurransemessige fortrinn som de store eksporterende land har på dette område slå sterkere ut, vil det ta bort grunnlaget for marginale jordbruksarealer i de fleste land, og for noen land størstedelen av arealene. Særlig i land med tilstrekkelig kjøpekraft til å kjøpe den maten som må erstattes når den nasjonale produksjonen trappes ned.

Av det følger to alvorlige konsekvenser: arealene går ut av bruk og i tillegg vil avhengigheten av de store matvareeksporterende land øke. Ser en på hvilke land dette omfatter så betyr det økt avhengighet, og dermed fare for økt politisk spenning knyttet til en så avgjørende faktor som matvaresikkerheten. Tilgjengeligheten til vannressursene i Midt-Østen er en god illustrasjon på de store sikkerhetspolitiske risiki knyttet til spørsmålet om å sikre verdens matvareproduserende arealer.

Jeg har da ikke i den vurderingen tatt med at en prisøkning på matvarer, er en ikke usannsynlig konsekvens av å tilnærme seg et marked med så uelastisk etterspørsel som det generelt gjelder for matvarer. Det hjelper lite med å stole på fri konkurranse og fri handel når den avgjørende ressurs for produksjonen ikke kan flyttes til det landet med de beste forutsetningene. I forhold til en stadig tilbakevendende debatt, i alle fall i Norge kan det kort anføres tre forhold:

For det første vil denne metode anvendt av Norge alene, gjennom å fjerne eller bygge ned det totale grensevernet tilstrekkelig kunne åpne for billigere importerte matvarer. En trenger overhodet ikke forskning for å fastslå dette.

For det andre vil en ved å bruke denne metoden sterkt nok redusere norsk produksjon i så stor grad at, men prisnivået i Norge på matvarer ville fortsatt bli blant de høyeste i verden. Markedsaktørene vil selvsagt ta en pris som ut fra de samme mekanismer som gjør seg gjeldende på andre sektorer i et land med så stor kjøpekraft som norske forbrukere har i dag.

Hvis man som **det tredje forhold** gjør denne type tenkning gjeldende som et generelt prinsipp som også er fornuftig for andre enn bare Norge vil matprisene måtte stige til forbruker. Grunnen til det er at landbruksstøtten i den vestlige verden for en rekke sentrale landbruksprodukter er så høye, at det å ta bort eller redusere disse kraftig må føre til at prisene må stige til produsent. Grunnen til det at den subsidierte markedsprisen er vesentlig lavere enn produksjons- kostnadene. Når råvareprisen stiger må nødvendigvis også prisen til forbruker øke.

Igen er kornet det sentrale produktet, enten direkte konsumert i form av ulike former for kornprodukter, eller ved bruk av korn som for i ulike husdyrproduksjoner. Er prisen på korn lavere enn produksjons- kostnadene, vil det alene være tilstrekkelig til å fastslå at ingen betaler det maten koster i butikk. La oss derfor se nærmere på prisdannelsen på korn.

INGEN BETALER DET MATEN KOSTER NÅR DE HANDLER I BUTIKK.

Jeg har som illustrasjon tatt utgangspunkt i land/områder med gode produksjonsforhold for korn som for eksempel Danmark/Skåne hvor avlingsnivået vil kunne variere fra 500 kg pr.da. til opp til 1000 kg.da., med et normalt nivå hos gode produsenter på 7-800 kg.pr.da. De senere år har prisen til kornprodusenter vært ca. kr. 1,00 pr.kg. Arealstøtten fra EU utgjør i størrelsesorden 250 kr.pr.da. Omregnet pr.da. i størrelsesorden kr.0.50 pr. kg - kr. 0,20 pr.da. Tar en videre hensyn til effekten av eksportsubsidier og andre indirekte støtteformer burde prisen ha vært noe høyere.

I sum vil en "usubsidiert" kornpris kunne anslås til et nivå på kr. 1,50 – 1,75 kr.pr. kg. Dette samsvarer godt med driftøkonomiske resultater for kornproduksjonen i Danmark som viser en nødvendig pris (produksjonskostnader) i det anslåtte intervall.

Tar en som en enkel forutsetning at i et fritt marked forutsettes prisen over tid å måtte ligge på samme nivå som de totale produksjonskostnader, er det rimelig dekning og med tilstrekkelig sikkerhetsmarginer ut fra dette å kunne fastslå at påstanden i overskriften er rimelig begrunnet i vanlig markedsteori.

I dette bildet er det ikke tatt hensyn til dynamiske effekter som bortfall av produksjon på arealer som ikke er tilstrekkelige produktive, eller høyere priser som måtte være nødvendig

for å holde produksjonen oppe på disse arealene. Det er igjen nødvendig å minne om at hele verden kan ikke brødføes av de beste jordbrukarealene i verden (de med størst komparative konkurransekraft). Konsekvensen blir da enda høyere priser på korn, enten som en virkning av behovet for større arealer, eller virkningen av at etterspørselen blir større enn tilbudet.

En god illustrasjon av dette spørsmålet kan vi finne i 1974, under den såkalte kornkrisen. Krisen var ikke av større omfang reelt sett enn at ryktene/informasjonene om store kornkontrakter til Russland utløste panikk i markedet på et nivå hvor lagrene tilsvart ca. 60 dagers forbruk, altså på den nivå vi har ligget senere. Det var altså verken spesiell avlingssvikt eller at areal var tatt ut av bruk.

Det var heller ikke omlegging av handelsregimer eller reduksjon av landbruksstøtten. Lysark nr.4 viser effekten på hvetepriisen på verdensmarkedet i 1973, 1974, og 1975.

” LYSARK NR. 3”

Fra 1973 til 1974 steg hvetepriisen fra kr. 0,61 i 1973 til kr 1,10 i 1974.

Dette utgjør **en stigning på 80 %**, for så å falle tilbake til omtrent samme nivå i 1975. I en kort periode i 1974 var verdensmarkedsprisen på korn høyere, enn den norske prisen slik at en måtte subsidiere eksporten for å følge jordbruksavtalens avtalte norske priser.

Tilbake til utgangspunktet er det sannsynlig at en usubsidiert pris på korn med utgangspunkt i dagens støtte nivå i EU vil kreve en prisstigning på kornet til produsent i størrelsesorden 50%, uten dermed å lagt inn effekten på pris i butikk.

Forutsettes på den ene side at tilpasningen i en i utgangspunktet effektiv drevet produksjon å romme litt effektiviserings muligheter som følge av subsidiene, så er det på den andre siden ikke tatt hensyn til effekten av eksport subsidier og andre indirekte støtteformer.

Lagt inn en markedsforstyrrelse av lignende karakter som i 1974, skulle det være svært interessant å følge den påfølgende debatt om selvforsyning med matvarer, behov for prisstabiliserende / markedsregulerende tiltak og langsiktige hensyn i matforsyning og ernæringspolitikken. Kanskje vi i Norge igjen skulle hente fram St.m. nr.32 (1974/75) om norsk ernæring og matforsyningspolitikk.

Det ville selvsagt være ufullstendig å unnlate å gjøre oppmerksom på at matens totale kostnad uansett må betales i et spleiselag mellom forbrukernes betaling for matvarene i butikk, bidraget over skatteseddelen, en mulig overpris på kort sikt grunn av manglende Importkonkurranse og en situasjon i landbruksnæringen der matproduksjonen drives uten fornuftig avkastning på innsatt kapital og lønnssevne i en god del av produksjonene. Om man deler dette i teoretiske begreper i forhold til økonomien som benevnes som markedspris og betaling for kollektive goder, så fremstår det for den som lever av den totale summen som et høyst teoretisk begrep.

Et avsluttende paradoks. Når forbrukeren går og kjøper sin daglige matvarer så er det altså ingen i den rike del av verden som betaler det maten koster, men det er nok reelt at de fattigste i verden som går på landsbyens torg og bytter til seg mat med andre varer, eller kjøper for hardt tiltrengte kontanter at de nok må betale det maten koster der og da.

DEN RIKE MIDDELKLASSEN OG MATEN

John Kenneth Gailbraigt har beskrevet hvordan fremveksten av en betydelig rik middelklasse i boka "The silent Majority" virker på interessen for grunnleggende samfunns spørsmål og politikk.

Uten å ta nærmere opp de mange problemstillinger som boka reiser når det gjelder samfunnsutviklingen, er det viktig å huske at et av de mest fremtredene trekk ved disse samfunn er at forskjellen mellom de som har og ikke har blir gradvis større. Det vil derfor være slik at et generelt bilde som plansje 5 viser ikke vil gjelde for alle i samfunnet. For mange vil det daglige brød representere en stor del av den disponible inntekt. Det betyr også at for de som er i gunstigere situasjon betyr maten tilsvarende mindre.

"LYSARK NR. 4 "

Gjennomsnittstallene forteller at når vi rundet århundreskiftet har en i Norge som i de fleste andre industrialiserte land aldri brukt mindre andel av sine inntekter til mat når det gjelder utgifter pr. husholdning. Det samme gjelder den andel av statsbudsjetter som er knyttet til jordbruksoverføringene.

FOTOSYNTESE, REDUKSJONER I LANDBRUKSSTØTTEN, FRIERE HANDEL OG KONKURRANSE I ET STADIG MER GLOBALISERT REGIME – AVSLUTTENDE KOMMENTARER

Utviklingen i en rekke industrialiserte land har gått i retning av at prisen til produsent i noen land for noen produksjoner ikke dekker de variable produksjonskostnadene. Sammenholdt med det faktum at forbrukeren heller ikke møter den reelle prisen for matvarene i butikk illustrerer en grunnleggende feiltilpasning når det gjelder verdens matproduksjon.

En nødvendig prisøkning for å bringe større samsvar mellom det maten koster å produsere og den prisen som forbrukeren møter i markedet betinger en gradvis nedtrapping av landbruksstøtten i alle industrialiserte land.

En bedre tilpasset kornproduksjon langs disse hovedlinjer ville være det viktigste første bidrag til å forbedre situasjonen fordi nesten alle matvarer er avledet direkte av eller forholder seg til kornprisen. Dette vil særlig gjelde grovforproduserende arealer. Kornproduksjonen er også den driftsform hvor industrialiseringen generelt sett har gått lengst, slik at andre landbruspolitiske hensyn utenom arealberedskap i mange tilfeller

Kan tillegges mindre vekt enn i andre produksjoner. Virkemidlene i denne prosessen er imidlertid nødt til å innrettes slik at de produktive jordbruksarealer kan opprettholdes av hensyn til faren for ytterligere prisstigning på matvarer som følge av endret balanse mellom tilbud og etterspørsel etter matvarer, og ikke å føye enda en risikofaktor til en allerede anstrengt sikkerhetspolitisk situasjon i verden.

En mulig inngang til slike balanserte mekanismer kan ta utgangspunkt i de beregninger som gjøres over de ulike lands støtte nivåer. Betraktes de som en samlet ressursinnsats som er nødvendig i de enkelte land for å opprettholde og bruke jordbruksarealene, vil en balansert nedtrapping som opprettholder den relative forhold kunne gi muligheter til gradvise reduksjoner samtidig som prisene kan trappes opp. En reduksjon i generelle eksportsubsidier og adgangen til dumping lignende eksport vil være riktige mekanismer å videreføre.

Det er også legitimt og nødvendig å ytterligere bruke mekanismer som sikrer forutsigbarheten for de land som skal og må drive omfattende eksport av jordbruksvarer for å sikre verdens matforsyning og bidra til vel fungerende eksportmarkeder for matvarer.

Det synes også å være et velbegrunnet krav at fattige land kan få den samme adgang til å fastsette sine nasjonale regimer som ledd i utviklingen at sin økonomi på linje med det alle industrialiserte land i tur og orden har gjort.

Kompleksiteten av disse spørsmål er for stor til at det burde være unødvendig å til stadighet å måtte vende tilbake og minne om de grunnleggende sammenhenger som blir en følge av at jordbruksarealene med tilhørende fotosyntes ikke er mobile innsatsfaktorer som kan flyttes dit hvor de komparative forhold for jordbruksproduksjonen for øvrig er best tilstede.

Matvareforsyning er et kollektivt gode på linje med noen andre viktige rammer for livsutfoldelse som i den vestlige verden betraktes som mer eller mindre selvsagte goder.

I løpet av de siste 10 til 15 årene har det nå etter hvert bygget seg opp erfaringer med praktiseringen av ulike frikonkurransesmodeller som er blitt forsøkt i forhold til slike kollektive goder gjennom avregulering og konkurranseutsetting. Slike eksempler er bl.a. trafiksikkerhet på det britiske jernbanenettet, uventede strømutfall i California og Italia for å nevne et par eksempler på manglende sikkerhet for strømforsyning. Vi erfarer at når markedsløsningen ikke gir nødvendig økonomisk sikkerhet for langsiktige tunge investeringer, så svikter markedet med å kunne tilby økt kapasitet på tilbudssiden og prisene blir for høye. Avregulering og konkurranseutsetting skjer som oftest i en situasjon hvor det er stort sett tilfredsstillende forhold politisk, hvis ikke ville det være umulig. Det betyr at priser og tjeneseter er tilfredsstillende. Det man har undervurdert at stort sett har det vært preget av at det er foretatt tidligere investeringer slik at det er kapasitet nok til å dekke etterspørselen. Prisene som da domineres av billig kapasitet blir da for lave til å dekke kostnader med nye investeringer. Over tid vil da økende etterspørsel føre til enten økte priser eller manglende tilbud.

Det er nå som en følge av disse nevnte erfaringer og andre lignende eksempler økt forståelse for at markedssystemer med fri konkurranse er lite egnet til å produsere kollektive goder. Det må derfor institusjonelle rammer for (markeddesign) som sikrer at behov som matvaresikkerhet og sikker strømforsyning skal ivaretas. På den annen side innenfor slike definerte rammer synes en størst mulig grad av fri konkurranse å være nødvendig for å sikre en mest mulig fleksibel og effektiv utnyttelse av ressursene.

PERSPEKTIVET DET” 3. HAMSKIFTE”

I den påfølgende samfunnsdebatt om individualisering i forhold til kollektive behov og interesser er det en del som har påpekt at denne epoken er i ferd med å gå over. En skal imidlertid ikke undervurdere betydningen av at de tunge teoretiske miljøene som leverte premisser for økonomisk planlegging og politikk med London School og Economics som sentral institusjon, nå er avløst av ”Chicago skolen”.

Fleksibilitet og mobilitet preger ressursanvendelsen i moderne industriland, som vi vel nå etter hvert benevner som postindustrielle eller kommunikasjonssamfunn. Dette vil kreve et betydelig innslag av andre løsninger enn tunge politiske plan og budsjettstyrte løsninger som var dominerende i lange perioder etter 2. verdenskrig.

I dette spenningsfeltet som oppstår i møtet mellom en globalisert omskiftende verden og bonden, buande på ikke mobile innsatsfaktorer, ligger store utfordringer og interessante perspektiver for utvikling og livsutfoldelse.

LYSARK NR. 5.

Dette lysarket tegner hovedtrekkene i den utvikling som foregår. Hvordan den nordiske bonden med fortsatt sterke tradisjoner knyttet til familielandbruket skal møte disse utfordringen krever et nytt og langt foredrag og vil vel bli berørt av andre foredrag.

Grunnleggende blir det fortsatt å vareta og videreutvikle den forbrukertillit som knytter seg til matvareproduksjon. Fortsatt forbrukerorientering i vareutvalget med større synliggjøring av produktmangfold fra landbruket er videre sentralt. Videre innta en aktiv rolle i å utforme nye muligheter som bygger på de rammebetingelser som danner mulighetsrommet i en raskt økende etterspørsel etter tjenesteytende produkter. Det er viktig å støtte opp om og utvikle muligheter for en bredere anvendelse av ressursen på det enkelte bruk. Ikke minst å modeller som i større grad kan gjøre det mulig å både gå inn i bondeyrket og ev. etablere seg i andre yrker senere.

Samvirkeideologien i grunnleggende forstand er samarbeid mellom frie produsenter. Skal modellen om et familielandbruk overleve må de individuelle og ofte verdifulle tradisjonsverdier verdier knyttet til denne historien, kombineres med styrket felles løsninger i markedet.

Behovet for en videreføring av det arbeid som er gjennomført for å utvikle slagkraftige samvirkebedrifter er større enn noensinne i et slikt perspektiv. Ikke minst fordi kunnskapen er mobil og stadig mer tilgjengelig.

Alle livsformer vil være knyttet til økt bruk av kunnskap som har stadig kortere levetid når det gjelder anvendelse. Det å sikre tilstrekkelig innhenting av kunnskap og egen kunnskaps produksjon blir en kritisk faktor for nordisk landbruk. Både det å kunne delta i den globaliserte verdens omskiftelige muligheter og på samme tid ivareta identiteten til det som var, det som er, og det som skal bli - representerer en forankring i verdier og sammenhenger som det alltid vil være behov for –

”den eneste form for egentlig verdiskaping er fotosyntesen, alt annet er forbruk.”